

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Елка Трайкова

Институт за литература към БАН

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

на Теодора Петрова Кашилска

за дисертационен труд на тема: „Свидетелски почерци на българската литературна история (Писателските мемоари за периода между двете световни войни)“

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност: Българска литература

На свое заседание, проведено на 11.03.2024 г., Катедра „Българска литература и теория на литературата“ в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ след проведено обсъждане на дисертационен труд на тема „Свидетелски почерци на българската литературна история (Писателските мемоари за периода между двете световни войни)“, е обявила процедура за присъждане на образователна и научна степен *доктор* на Теодора Петрова Кашилска, с научен ръководител проф. д.ф.н. Любка Липчева-Пранджева. Докторантката е завършила специалност „Български филология“ през 2014 г, през 2015 г. се дипломира в магистърска програма „Актуална българистика“. От 2015 г. до момента работи като учител по български език и литература. От 2018 г. тя е редовен докторант в катедра „Българска литература и теория на литературата“, отчислена е с право на защита през март 2021 г. Теодора Кашилска е участвала в пет международни конференции и е автор на десет публикации, пет от които са индексирани в международните бази данни. Тя е публикувала шест статии по темата на дисертацията. Автор е и на три рецензии. Докторантката надхвърля изпълнението на минималните национални изисквания за придобиване на научната и образователна степен *доктор*.

Трудът е композиционно структуриран в четири глави, заключение, приложения и библиография. В Увода се аргументира избора на темата като се очертава матрицата, която обозначава опорния изследователски модел, последователно прилаган в текста. Теоретичната мрежа, създадена от различни методологически подходи на Ян Асман, Пиер Нора, Р.Дж. Колингууд, с акцент върху тезите на Ли Асман, е концептуално споена от аналитичните интерпретации на конкретния документален материал. През оптиката на ясно

очертаните проблемни полета, дисертантката разглежда мемоарите като фикционални разкази на свидетелската памет за реални събития и личности, топоси и артефакти, съхранени в културната памет. В отделните части на труда, дисертантката интерпретира проявленията, ролите и употребите на писателските спомени в един разширен литературноисторически, социален и политически контекст. Анализът настоява да се оттласне от познатите критически модели, като под очевидната видимост на смисъла и художественото послание на голям корпус от мемоарни текстове търси един различен, но и типологизиран образ на авторите на спомени проследява близостите и оттласкванията в техните разкази. Дисертантката очертава граница, между мемоарните конструкции, с ярко изразено лично присъствие и тези, които реставрират културната памет в един значителен времеви отрязък, създавайки цялостна панорама за литературните събития и личностите, на които са свидетели или активни участници в тях. Т. Кашилска прави сравнителен анализ както на различните подходи в спомените на писателите и критиците, в непубликуваните архиви и късно издадените дневници. Ясно очертани са трансформациите в мемоарите наративи след Втората световна война, щрихирани са разделителните граници между фикцията и обективността в разказите, които са в синхрон с властно наложените политически норми и създават откровено манипулиран образ на миналото и други, които се опитват да създават различни от наложените, дори алтернативни сюжети за времето. Това ѝ дава възможност да очертава интересни междутекстуални пресичания, проследявайки мотивациите за писане на спомени като личен екзистенциален избор, като чувство на дълг към други личности или провокирани от негативни емоционални конотации. В много добре обособените тематични полета в отделните части на дисертацията Т. Кашилска наслабва, сравнява, противопоставя мемоарни сюжети разказани от близки и роднини на писателите (Емил Немиров „Добри Немиров. Спомени на един свидетел на неговия живот“, на Бойка Вапцарова „Спомени за Вапцаров“, „Познатият и непознат Димитър Димов“ от Нели Доспевска и др.) със поредицата спомени на съвременници за писатели, критици и видни културни фигури на издателство „Български писател“. В прецизно изградената литературноисторическа рамка, тя среща представите на егонаратива и на външните свидетели, сюжетите на главните и на маргинални герои на едни и същи събития. Литературният материал, с който работи Т. Кашилска обхваща широк хронологичен и тематичен диапазон. Въпреки респектиращия обем от хрестоматийни образци и по-малко познати творби, дисертацията удържа добре

структурирана и логично-последователно разгърната концепция. Без да игнорира биографичното пренесено като рецептивен контекст или автобиографичните кодове, които разчита в творбите, авторката разкрива механизмите за контролиране на публичната представа за културната памет. Проследявайки хронологично издателската политика при отпечатването на мемоари *за* и *от* български творци, тя разкрива механизмите за контролиране на публичната представа за културната памет.

В първа глава на дисертацията авторката създава жанрова класификация на писателските мемоари. Мозайката от тематични полета, които те очертават очертават устойчиви мостове между биографичното пренесено като рецептивен контекст или автобиографичните кодове, които разчита в творбите. Така тя представя различните модели на екзистенциалния опит, ежедневно битие, психологическите мотивации на авторите на спомени. Безспорно е умението ѝ прецизно да структурира текста, да създава пластичен, увлекателен, но и терминологично прецизен разказ и през конкретните анализи да прави сериозни литературноисторически обобщения.

Във втора глава на дисертацията Т. Кашилска въвежда и аргументирано утвърждава термина *егонаратив*, който е много продуктивен като обозначаване на мемоарния разказ, в който авторът конструира литературноисторически контекст, в който той е централен персонаж, внушаващ своята значимост през личността на другия. В разгледаните мемоарни текстове на Дора Габе, Кирил Христов, Богомил Райнов, в които най-отчетливо се разгръща егонаративът, се проследяват и сложните метаморфози на собствените биографии, така че те хармонично да се вписват в определени политически и естетически контексти. Без да прекрива тънките етични граници, дисертантката изгражда обективни литературноисторически реконструкции на травматични интимни събития, на лични конфликти и естетически полемики, опровергава старателно изградени наложени автомитологеми. Това тя постига както в резултат на много добрата културно-историческа информираност, така и с умелото използване на психоаналитични подходи при конструиране на творческите портрети на българските писатели, заели устойчиво място в литературния канон. Но обект на нейния интерес са и автори, които създават блестящи като художествена стойност мемоарни текстове, които остават в периферията на обществения интерес, поради наслоените идеологически подозрения към тях (мемоарите на Кирил Кръстев, Владимир Полянов, Симеон Радев, съпругата на Змей Горянин и др.)

Създаването на максимално пълна информационна банка от мемоарни текстове, както и добре промислена композиционно-тематична структура, разбира се е принос на дисертационния текст, но не по-малко значение има умението на авторката работи с тях. Тя не се поддава на възможността да създаде един увлекателен колоритен преразказ на биографични истории, а показва изградени литературоведски умения да обобщава, интерпретира и да извежда убедителни изводи. Мемоарният егонаратив, който целенасочено моделира личността на писателския *Аз* в колективната памет е разгледан през различните наративни стратегии. В спомените на Кирил Христов като изява на творческата самодостатъчност и неукротимата му неприязън към почти всички спътници по житейския му път. При Дора Габе – обогатяване с все повече емоционални орнаменти на спомените за поета, учителя и мъжа Яворов, публикувани няколко десетилетия. Йерархичното пренареждане, пренаписване на спомените за бащата с все по-осезаемият акцент на покаяние при Богомил Райнов.

В контекста на цялостния замисъл на дисертацията обозначаването на същностните характеристики на „нарративната идентичност“ в спомените за писатели, безспорно са важни. Според дисертанта, разказвайки за другите видни личности авторът създава своята автентична и устойчива в културната памет персонална идентичност. „Митовете не са маски на историческата действителност, които разумът може да снесе от нещата, за да се реализира като исторически разум. Те по-скоро разкриват истинската сила на историята“¹. Така хоризонтът на времето се отмества, за да очертае пътя към безсмъртие на името и творчеството в суверенното пространство на вечността. Именно тези механизми на утвърждаване на културната памет за Христо Смирненски са проследени в дисертацията. Т. Кашилска проследява системата от ритуални мемоарни жестове, които създават историята на неговото посмъртно битие. Тя е наситена с политически конотации, със страдание от не навременно прекъснатия път, но и с властно налагано усещане за колективна почит.

Хронологичното проследяване на публикуваните спомени за Христо Смирненски, които са обект на изследване в трета глава на дисертацията дават възможност да се извърши една обективна и достоверна реконструкция, която без да накърнява изградената представа

¹ Гадамер, Ханс-Георг. История и херменевтика. София: Гал-Ико, 1994, с. 47.

за неговата личност, отнема ореола на тези, които търсят политически дивиденди чрез късно написаните конюнктурни спомени за него. Идеологическият конструкт на спомените за него е много добре очертан в текста, показвайки как обществено-политическият контекст манипулира културната памет. Като опозиция на този модел е проследено съграждането на литературноисторическа памет за Йордан Йовков. Неговото име и творчество не претърпяват драматичните срывове на непризнаване, маргинализира или забравя. Спомените за него следват една устойчива, равномерна линия на признание, като почти всички спомени, през различни оптики, разказват сюжети, които търсят идентификация между литературните герой и личността на автора – удобна и безопасна от политическа гледна точка позиция, която не влиза в конфликт и с реалната представа за личността на писателя след смъртта му.

В четвърта глава на дисертацията се анализират класическите мемоарни наративи „Път през годините“ от К. Константин Константинов и „Спомени за културния живот между двете световни войни“ от Кирил Кръстев. Те по различен начин съхраняват културната памет, но Т. Кашилска подчертава това, което прави тези книги емблематични в общата панорама на спомени от епохата на комунизма. Без да нарушават радикално идеологическите норми на времето, без да влизат в открити полемични сблъсъци, те реабилитират забранени личности и събития, превръщайки се в коректив на създадения литературен канон, като възвръщат истинския мисия на литературните мемоари. Връщането в културната памет на писателски фигури, произведения, периодични издания и естетически направления деформирани до неузнаваемост, изтласкани в периферията на литературната история или напълно непознати в общественото пространство е очертано в дисертацията като основополагащ принос на тези мемоарни текстове.

Всяко време има своя политика на паметта. Тя отразява новото четене на литературата и историята, променената структура на културното поле, новите правила на ритуалност, различната символика на жестовите на паметта. Политическият режим наложен след 9.IX.1944 г. рязко и брутално променя ценностните критерии за литературна памет. В този контекст двузначно е маркиран анализът на поредицата „Литературни мемоари“ – от една страна те затвърждават митологемите на социалистическия реализъм, но от друга страна създават мозайка от микросюжети,

които функционират и като значими разкази в официалния литературноисторически наратив, подрежда редица парченца в сложния пъзел на автентичната национална памет.

Приносът на дисертацията е, че очертава възможностите на мемоарните текстове да запълват бели полета, да разширяват литературния канон, убедително показва как през спомените за конкретни личности се създава обективна картина на културния живот, в която писателски фигури, произведения, периодични издания и естетически направления – деформирани до неузнаваемост, забравени или напълно непознати в общественото пространство не само са реабилитирани, а придобиват важно културно-историческо значение. Информационната банка, която създават приложенията към дисертацията уплътнява направените наблюдения и е изключително полезна библиографска основа и за други изследвания. Авторефератът формулира точно и ясно както съдържанието на дисертационния труд, така и приносните моменти в него. Научните качества, очертани в рецензията, както и спазването на всички законови изисквания ми дават основание убедено да предложа на Теодора Петрова Кашилска да бъде присъдена образователната и научна степен *доктор*.

28.04.2024 г.

доц. д-р Елка Трайкова